

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, доцента Павленка Сергія Олексійовича на дисертацію Околита Олександра Володимировича на тему «Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній»

Ступінь актуальності обраної теми. В умовах загострення суспільно-політичної ситуації в державі внаслідок міжнародного збройного конфлікту, що виник у зв'язку з агресією РФ, анексією Автономної Республіки Крим, окупацією інших територій України, а також помилок процесу реформування системи органів кримінальної юстиції, серйозну стурбованість викликає діяльність учасників організованих злочинних об'єднань, які під керівництвом кримінальних авторитетів здатні ще більше ускладнити ситуацію в державі. Обстановка загострилася перед широкомасштабним вторгненням російських військ в Україну 24 лютого 2022 р., оскільки ворог спробував використати «ворів у законі» та інших кримінальних авторитетів для дестабілізації ситуації в державі.

Попри воєнний стан у державі, протидія організованій злочинності залишається пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів. Сучасні організовані злочинні об'єднання стають транснаціональними й активно інтегруються в політичні, економічні та соціальні сфери як окремих держав, так і міжнародної спільноти загалом. Злочинні схеми торгівлі наркотиками, зброєю, людьми, контрабанди, кіберзлочинів та інших кримінально караних діянь, що використовують представники організованого криміналітету, вирізняються використанням технологій, пов'язаних із криптовалютою, даркнетом, найновішими електронними платіжними системами, захищеними засобами зв'язку тощо. Ці та інші фактори безпосередньо впливають на ефективність роботи правоохоронців у цій сфері.

З метою підвищення кримінально-правової охорони громадської безпеки від діяльності кримінальних авторитетів та інших учасників організованих злочинних об'єднань 4 червня 2020 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». Цим так званім законом про «ворів у законі», який набрав чинності 27 червня 2020 р., внесено суттєві зміни в підстави кримінальної відповідальності учасників організованої злочинної діяльності та звільнення від неї, передбачені ст. 255 КК України – «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній».

Водночас, застосування ст. 255 КК України в новій редакції суттєво ускладнене некоректними формулюваннями, які застосовано в диспозиції статті, відсутністю чіткого роз'яснення термінів, які в ній використано, зокрема таких, як «злочинна спільнота», «вор у законі», «злочинний вплив», «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», а

також браком рекомендацій щодо застосування нових положень кримінального законодавства.

У зв'язку із зазначеним, тема дисертації О.В. Околіт є теоретично і практично значущою, а її актуальність не викликає сумнівів.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Об'єктивний аналіз обрання та ефективності застосування методів дослідження, визначених О.В. Околітом, дає підстави стверджувати про належний науковий рівень рецензованої дисертації. Зокрема, *історико-правовий* – під час ретроспективного аналізу змісту правової норми, передбаченої ст. 255 КК України (розділи 1–4); *компаративістський* – під час порівняння відповідних норм вітчизняного й іноземного кримінального законодавства (розділи 1–4); *формально-логічний (догматичний)* – під час тлумачення положень ст. 255 КК України (розділи 1–4); *системний* – у процесі комплексного дослідження елементів кримінально-правової характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі в ній (розділи 1, 2); *аналізу документів* – під час вивчення вироків й інших матеріалів судової практики за ст. 255 КК України; *статистичний* – для аналізу й узагальнення емпіричної інформації (розділи 2–4); *моделювання* – під час розроблення пропозицій, спрямованих на вдосконалення ст. 255 КК України та покращення відповідної судової практики (розділи 1–4, висновки).

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 15 наукових публікаціях, серед яких п'ять – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, дві статті – у наукових виданнях інших країн (Чеська Республіка та Республіка Словенія), вісім – у збірниках конференцій, круглих столів, форумі.

Зазначені публікації відображають обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до поставленої мети і завдань дослідження, а також задовольняють вимогу щодо опублікування не більше однієї статті в одному випуску (номері) наукового видання, що цілком відповідає умовам зарахування публікацій, наведених у списку публікацій здобувача за темою дисертації.

Для обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній, автор проаналізував достатню кількість наукових джерел.

Дисертація О.В. Околіта підготовлена відповідно до Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019); Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р), Тематики наукових досліджень і

науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 р., протокол № 23).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Представлені здобувачем результати здійснених досліджень засвідчують їх наукову новизну. Зокрема, вперше: виявлено помилки в дефініції кримінального правопорушення, вчиненого злочинною організацією (ч. 4 ст. 28 КК України), що полягають у використанні займенника «він» замість «воно» та визначенні мети створення злочинної організації як забезпечення функціонування злочинної організації, а також сформульовано пропозиції щодо їх усунення шляхом внесення змін до закону про кримінальну відповідальність; аргументовано, що попри переваги законодавчого закріплення «вора в законі» як спеціального суб'єкта злочину (можливість посилення кримінальної відповідальності за допомогою суворішої санкції ч. 5 ст. 255 КК України; нині «вор у законі» чітко усвідомлює, що його можуть притягнути до кримінальної відповідальності, оскільки в ст. 255 та 255-1 КК України безпосередньо зазначено, що йдеться саме про особу, яка перебуває в статусі «вора в законі»), нагальної потреби в такій законодавчій новації не було, оскільки без цього були підстави притягнути відповідних суб'єктів до кримінальної відповідальності за вчинення як основного, так і кваліфікованого складів злочинів, передбачених ст. 255, 255-1 КК України; визнано недоцільним віднесення «вора в законі» виключно до різновидів суб'єкта підвищеного злочинного впливу, оскільки це суттєво ускладнює підстави притягнення їх до кримінальної відповідальності через необхідність доведення кримінально-правових ознак як «вора в законі», так і суб'єкта підвищеного злочинного впливу.

Автор *удосконалив* положення про форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, зокрема: 1) аргументовано залежність створення злочинної організації та злочинної спільноти, а також керівництва ними як найбільш небезпечних діянь, криміналізованих у зазначеній нормі, від мети організованих злочинних об'єднань, їх структури, інших індивідуальних особливостей та обстановки функціонування; 2) встановлено, що особа, яка створила злочинну організацію, здебільшого залишається її керівником до засудження, заміщення іншим керівником або смерті й, окрім організаційних та керівних функцій, вона вчиняє злочини, охоплювані метою об'єднання, а тому її дії потребують додаткової кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень; 3) акцентовано, що керівництво злочинною організацією чи злочинною спільнотою – це передусім керівництво їх кримінально протиправною діяльністю загалом, воно не охоплює керівництво окремими кримінальними правопорушеннями, які вчиняють їх учасники, і потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною статті, що містить підстави

кримінальної відповідальності за ці делікти; 4) виявлено відмінності в керівництві злочинною організацією та злочинною спільнотою, які стосуються структурних частин: керівництво структурною частиною злочинної організації визнано самостійним діянням, яке не охоплюється керівництвом злочинною організацією, а керівництво структурною частиною злочинної спільноти входить до керівництва нею; 5) з метою усунення розбіжностей в однорідних кримінально-правових заборонах положення щодо керівництва структурною частиною організованих злочинних об'єднань у КК України та його проєкті запропоновано уніфікувати; 6) аргументовано, що особливість участі в злочинній організації полягає в тому, що вона характеризує рядових учасників злочинної організації та має різні варіанти вияву залежно від спеціалізації злочинної організації, ієрархічної структури, встановлених правил поведінки, способів, знарядь і засобів вчинення кримінально протиправних діянь; 7) аргументовано позицію про те, що через відсутність у ст. 255 КК України такої форми об'єктивної сторони злочину, як участь у злочинній спільноті, дії осіб, які вступили до неї та беруть у ній участь, слід визнавати участю в злочинній організації та кваліфікувати за ч. 2, 3 або 5 цієї статті.

Дістало подальший розвиток: пропозиція виключення із закону про кримінальну відповідальність положень про злочинну спільноту як форму співучасті на підставі співставлення переваг цієї законодавчої новації (упровадження терміна, який більш повно й точно характеризує певні організовані злочинні об'єднання, що функціонують у злочинному світі, а також можливість призначення більш суворого покарання за створення злочинної спільноти та керівництво нею з огляду на суворіші санкції ч. 4 ст. 255 КК України) і недоліків такого кроку законодавця (складнощі доказування нової форми співучасті, запізніле реагування на факти кримінально протиправної діяльності організованих злочинних об'єднань і надмірне навантаження на правоохоронців); напями усунення недоліків конструкції особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255 КК України, таких як: 1) встановлення в межах одного складу злочину (ч. 5 ст. 255 КК України) поведінки різних за ступенем суспільної небезпеки суб'єктів – особи, яка здійснює злочинний вплив, й особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу; 2) визнання особи, яка здійснює злочинний вплив, одночасно суб'єктом як основного, так й особливо кваліфікованого складів злочинів, передбачених ч. 1, 4, 5 ст. 255 КК України; 3) помилковість використання сполучника «у тому числі»; 4) недоцільність використання слова «статус» у терміносполуці «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу»; 5) наявність тавтології у визначенні особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі», а також порушення вимог формальної логіки в цій дефініції.

Результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію під час доповідей на наукових конференціях різного рівня, були опубліковані

у фахових виданнях та за кордоном. Публікації сприяли реалізації поставлених у дисертації завдань, а напрацювання О.В. Околіта впроваджено в освітній процес та практичну діяльність.

Тому дисертаційне дослідження О.В. Околіта проведено на належному науково-методичному і методологічному рівнях, результати та положення наукової праці, що винесені на захист, відповідають вимогам щодо здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими і логічними, мають відповідний ступінь наукової новизни і практичне значення. Це дає підстави стверджувати, що здобувач цілком опанував методологію наукового дослідження та правильно її використав під час наукового пошуку щодо вирішення проблем кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація О.В. Околіта одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних досліджень теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній, у якому сформульовано пропозиції щодо підвищення ефективності кримінально-правової охорони громадської безпеки від діяльності злочинних організацій та злочинних спільнот. Низка результатів та висновків, що отримані в роботі, сформульовано вперше, вони логічні та мають належний ступінь наукової новизни, є обґрунтованими. Рекомендації дисертанта достатньо аргументовані та ґрунтуються на висновках дослідження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукового дослідження. О.В. Околіт у дисертаційній роботі правильно використовував методи наукового дослідження, ефективно здійснював аналіз нормативно-правових актів сфери кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або. Дисертант відповідально поставився до питання узагальнення та використання результатів власно проведеного емпіричного дослідження, статистичної інформації, ефективно опрацював інші дані соціологічних досліджень, що цілком сприяло реалізації поставлених наукових завдань і підтверджує опанування автором компетенцій, необхідних для освітньо-наукового ступеня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, які сформульовані та належним чином обґрунтовані впроваджено та використовуються у: *законотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавства, спрямованого на протидію діяльності злочинних організацій та злочинних спільнот; *правозастосовній діяльності* – під час кваліфікації та розслідування злочинів, передбачених ст. 255 КК України (акти впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 27 липня 2023 р. та Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України від 20

серпня 2023 р.); *науково-дослідній діяльності* – у дослідженнях проблем протидії організованій злочинності (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 14 березня 2023 р.); *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін з кримінального права та кримінології (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 23 березня 2023 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційне дослідження О.В. Околіта належним чином структуроване, складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (343 найменування на 38 сторінках) та 4 додатків на 24 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 272 сторінки, з них обсяг основного тексту – 190 сторінок.

Анотація. У стислій формі автор висвітлює головні тези дисертаційного дослідження, наводить ключові слова, зазначає перелік публікацій, у яких відображено основні результати представленого дослідження. Анотацію викладено українською і англійською мовами.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, ступінь наукової розробленості проблеми; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами; окреслено мету, завдання дослідження, його об'єкт, предмет і використані методи; висвітлено наукову новизну отриманих результатів, їх теоретичне та практичне значення в практичній діяльності й освітньому процесі; наведено дані про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У **розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній»** автор з'ясував стан доктринального опрацювання питань кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній визнано таким, що не відповідає потребам правозастосування. З одного боку, це обумовлено істотними недоліками заборонної та заохочувальної кримінально-правових норм, передбачених ст. 255 Кримінального кодексу України, і браком чітких правил кваліфікації дій учасників злочинних організацій та злочинних спільнот, що ускладнює діяльність правоохоронних органів і судів. З другого боку, комплексних досліджень зазначених проблем досі не здійснено.

Автором аргументовано недоцільність розширення переліку обов'язкових ознак злочинної організації, передбачених ч. 4 ст. 28 Кримінального кодексу України. Проблему різної інтерпретації кримінально-правових ознак злочинної організації та інших злочинних об'єднань, спричинену відсутністю їх законодавчого закріплення в Кримінальному кодексі України чи іншому законі, запропоновано розв'язувати в законодавчій площині або принаймні на рівні правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

У **розділі 2 «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також**

участь у ній» автором розтлумачено основні положення щодо форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України, а також сформульовано пропозиції щодо їх удосконалення. Встановлено, що загальний суб'єкт характерний складам злочинів, передбачених ч. 1, 2 та 4 ст. 255 Кримінального кодексу України, а спеціальний – ч. 3 ст. 255 Кримінального кодексу України (службова особа) та ч. 5 ст. 255 Кримінального кодексу України (особа, яка здійснює злочинний вплив, або є особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі»). Аргументовано, що пропозиції щодо зниження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України, заслуговують на увагу, однак потребують створення для неповнолітніх ефективнішої системи покарання та його відбування, оскільки саме в місцях позбавлення волі відбувається становлення майбутніх кримінальних авторитетів, саме там найбільше дотримуються злочинних традицій та правил, формуються необхідні навички і знання для подальшого створення та забезпечення функціонування організованих злочинних об'єднань. Схарактеризовано суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України, зокрема: 1) визначено форму вини – прямий умисел; 2) уточнено його вольові й інтелектуальні ознаки в основному, кваліфікованому та особливо кваліфікованому складі; 3) встановлено, що злочинна організація та злочинна спільнота мають на меті здебільшого вчинення тяжких й особливо тяжких злочинів, а мотиви дій учасників цих організованих злочинних об'єднань можуть бути різними, однак серед них абсолютно переважає корисливий мотив; 4) аргументовано, що мотив, мета й емоційний стан не впливають на кваліфікацію, проте можуть бути враховані під час призначення покарання.

У розділі 3 «Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь в ній» здійснено комплексний аналіз недоліків дефініцій «особа, яка здійснює злочинний вплив», «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», «злочинний вплив», серед яких неконкретність, невідповідність принципам правової визначеності, ясності й недвозначності правової норми, складнощі практичного застосування. Сформульовано рекомендації щодо застосування цих термінів, окреслено напрями їх удосконалення, зокрема: 1) вказівку на частину другу статті слід виключити з диспозиції ч. 5 ст. 255 Кримінального кодексу України; 2) конструкція «будь-які дії особи», використана у визначенні злочинного впливу, потребує уточнення, оскільки є загроза визнання відповідних положень Кримінального кодексу України неконституційними; 3) у дефініції злочинного впливу слово «дії» варто замінити на «діяння»; 4) закон про кримінальну відповідальність необхідно доповнити визначенням терміна «злочинна діяльність»; 5) терміни «авторитет», «інші особисті якості чи можливості» слід виключити із законодавчої дефініції

злочинного впливу, оскільки це зайві складові предмета доказування, які не повинні мати кримінально-правового значення; б) тяжкість злочинів, що належать до злочинного впливу, слід ураховувати під час призначення покарання в межах відносно визначених санкцій ст. 255 Кримінального кодексу України.

Визнано недоцільним віднесення «вора в законі» виключно до різновидів суб'єкта підвищеного злочинного впливу, оскільки це суттєво ускладнює підстави притягнення їх до кримінальної відповідальності через необхідність доведення кримінально-правових ознак як «вора в законі», так і суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Аргументовано, що приналежність особи до суб'єкта злочинного впливу чи суб'єкта підвищеного злочинного впливу слід визначати не за наявністю неформального статусу в злочинному світі («вор у законі», «положенець», «смотрящий» та ін.), а за наявністю в її діях кримінально-правових ознак особи, яка здійснює злочинний вплив чи перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу.

Висновки до кожного розділу та дисертації загалом відповідають меті дисертаційного дослідження та отриманим результатам.

Отже, дисертація Околіта Олександра Володимировича відповідає передбаченим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої вирішують актуальне наукове завдання щодо кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у правозастосовній діяльності. Отримані результати дисертаційного дослідження О.В. Околіта щодо кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній, є важливим внеском у розвиток наукових знань за спеціальністю 081 «Право», їх рекомендовано використовувати в науково-дослідній сфері, освітньому процесі і освітньому процесі.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Під час вивчення дисертації О.В. Околіта звернуто увагу на деякі дискусійні положення, що потребують додаткового пояснення автора.

1. У структурі дисертаційного дослідження відсутні підрозділи присвячені порівняльно-правовому дослідженню. На мою думку ґрунтовний аналіз зарубіжного досвіду в межах самостійного підрозділу дисертації дозволив вам значно глибше дослідити досвід інших країн, а, можливо, й прийти до інших висновків.

2. У дисертації варто було б більше уваги приділити застосуванню історичного методу. Водночас результати його застосування можливо дозволили вам скорегувати положення наукової новизни та висновків.

3. У дисертації майже не досліджено питання відмежування злочинної організації та злочинної спільноти від інших організованих злочинних

об'єднань, зокрема банд, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань тощо.

Водночас висловлені зауваження, передусім, характеризують складність проблем, що досліджуються. Вони не мають істотного впливу на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Околіта О.В. та можуть бути предметом наукової дискусії при захисті дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація О.В. Околіта є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею. У процесі вивчення наукових публікацій і дисертаційного дослідження фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація О.В. Околіта на тему «Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. У ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною у вирішенні актуальних питань кримінально-процесуальної діяльності прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб. За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, теоретичною і практичною значущістю здобутих результатів дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами і доповненнями), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (з наступними змінами і доповненнями), а її автор – Околіт Олександр Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент

**Провідний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент**

Сергій ПАВЛЕНКО

